

KULTŪRA

MENAS LITERATŪRA MOKSLAS

Pereinamasis laikas

Ankstyvą pavasarį ir vėlyvą rudenį, kai pasitraukia šiluma ir išsigali drėgna, pilka monotonija, pasidaro sunku atskirti pavakarį nuo apyaušrio. Tokį metą žmonės vadina sambrėškiu, brėkšma, sutema. Sunku suprasti, ar aušta rytas ir tuoj saulė patekės, ar sutems naktis.

Tokį metą tinka vadinti prieblandos *laiku*. Gal net – *prieblandos zona*, įskaitant ir vietą, nes, šiaip ar taip mes gyvename erdvėlaikyje, taigi dimensijoje, kurioje laikas ir erdvė glaudžiai susieti.

Ir, žinoma, mūsų erdvėlaikį vertėtų apibrėžti ne tik kaip fizinį, materialų, kintantį, bet ir kaip gerokai paslaptingesnį objektą; jei žmogaus sąmonė jį atsimena ir nujaučia, bet negali apibūdinti ir išgryninti, tai žmogaus sąmonei duota jį suvokti, tegu ir nepilnai, ne iš esmės, bet vis dėlto pakankamai, kad būtum ir nustebintas, ir išgąsdintas, ir priblokštas, ir pagaliau – laimingas.

Iš esmės mūsų gyvenimas panašus į kelionę erdvėlaikyje nuo vieno taško iki kito, lyg brėžtumei brūkšni, tiesę ar kreivę. Visa erdvė pilna tokių brūkšnių – pulsuojančių, gyvų, susikertančių ir išvengiančių susikirtimų. Erdvė lyg ištempta membrana: galbūt tiksliau būtų sakyti – vis dar tempiama, ir niekas nežino, kas būtų, ją paleidus. Sužinoti, atspėti – tai jau arba mokslininkų, arba mistikų uždavinys.

Keliaujame per šviesą ir per tamsą, abejas suvokdami skirtingai, bet nujausdami (pasąmoningai), kuo jos skiriasi. Tamsa gali būti ir ramybės beigi poilsio, ir dvasinės nakties – liūdesio ir baimės – laikas. Šviesa – taip pat: ji ikūnija ir pozityvumą, ir žilpinantį puikybės spindesį. Amžinybę ir laikinybę. Paguodą ir paguodos nebuvimą.

Tačiau kas gi yra *prieblandos zona*? Toji brėkšma, toji nenusakoma pilkuma? Kiek mes joje praleidžiame laiko? Ką ji mums reiškia? Pereinamąjį laiką? Jeigu taip, tai kur mes *periname*?.. Į naktį ar į rytą?.. Ar po tos nakties išauš kita diena, ar jau nebe, ir teks likti naktyje? Ar pakliūsime į amžiną dieną, kurioje meili ir šilta šviesa jau niekad nebepaliks mūsų išsigandusių sielų?..

Galbūt nė nesuvokiame, kad gyvename *prieblandoje*. Tiesą pasakius, nebaisu tai suvokti, kur kas baisiau būtų, jei prieblanda pasirodytų besanti labai natūrali ir priimtina terpė *amžinybei*. Jeigu nebesiilgėtume šviesos ir nebebijotume tamsos.

Pasidarytume drungni. O gal jau tokie ir pasidarėme. Nes ir šviesa, ir tamsa mums jau pernelyg ryškios, sunkios, dirginančios. Prietema, prieblanda – daug patogesnė. Joje visi vienodi – visi vienodai pilki. Patogūs, ramūs, tingūs – išskydę siluetai, netekę savo apibrėžčių.

Bet prieblanda neformuoja erdvėlaikio. Jį kuria šviesos ir tamsos kaita. Neišvengiamai pateka saulė. Arba sutemsta naktis. Ir vienoje iš jų pasiliegame. Jau nebesibaigiančioje. Nebeturinčioje pereinamojo laiko.

Renata Šerelytė

Nuotrauka iš interneto

*Žalsvaauksiame rūke
medžiai liūdni
ir tylusis užmigęs vanduo.
Kipariso irklai pastūmė
valtis į amžinybę.
Kas tie keliauninkai,
sapne nupiešti?
Klonyje dūmai,
dūmai visų vyzdžiuose,
tamsiose prarajose – dejonė alsu,
bet senoviškas mirgesys
ant tavo šviežių, rasotų lūpų.
Ką tai reiškia?
Argi tu gyvas –
šioje nebūtyje?*

Jolita Skablauskaitė

Šio šeštadienio Kultūros turinys

1-as psl. Renata Šerelytė. Pereinamasis laikas • 2-as psl. Dalia Poškienė. Laisvas nelaisvėje. Balio Gajausko 100-mečio minėjimo konferencija • 3-as psl. Stanislovas Abromavičius. Poetės Dianos Glemžaitės ir jos giminės istorija (2) • 4-as psl. Indrė Motiejūnaitė. Laiškas. Apsakymas • 5-as psl. Algis Vaškevičius. Spalvinga paroda primena kailių pramonės palikimą • 6-as psl. Julius Keleras. Teatras po egzorcizmo: galios, ironijos ir griūties topografija • 7-as psl. Aldona Ruseckaitė. Pokalbiai: minia, santuokos, sula. Ištrauka iš fikcijų romano (2) • 8-as psl. Vakarais, skirtas Birutės Pūkelevičiūtės atminimui

Kitame numeryje: Dainos Opolskaitės apsakymų knyga „Plyšys danguje“
• Tinginės dienoraštis. Balandis

MRF
MEDIJŲ RĒMIMO FONDAS

Medijų rėmimo fondas 2026 m. suteikė 21 000 Eur paremti projektą: *DRAUGAS* laikraščio diasporos žiniasklaida.

Į Chabarovsko kraštą ištremtą Balį Gajauską aplankė žmona Irena ir dukra Gražina. Fotografuota prie Ochotsko jūros, 1987 m.

Laisvas nelaisvėje

Balio Gajausko 100-mečio minėjimo konferencija

Dalia Poškienė

2026-ieji paskelbti Lietuvos antisovietinio pasipriešinimo dalyvio, Lietuvos Nepriklausomybės Akto signataro Balio Gajausko metais.

Balys Gajauskas – kovotojas prieš sovietų okupaciją, politinis kalinys, net 37 metus kalintas sovietų ypatingojo režimo lageriuose ir kalėjimuose, Lietuvos Nepriklausomybės Akto signataras, Aukščiausiosios Tarybos-Atkuriamojo Seimo deputatas, 1992 m. Lietuvos Respublikos saugumo tarnybos generalinis direktorius, 1992–1996 m. kadencijos Seimo narys, 1989–1997 m. ejęs Lietuvos politinių kalinių ir tremtinių sąjungos prezidento pareigas.

Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2025-10-01 nutarimu Nr. G-10512 2026-iesiems metams – Balio Gajausko metams patvirtinta parengta programa, kurioje numatytos 25 veiklos: minėjimai parlamente, konferencijos, parodos, leidybiniai projektai ir edukacinės iniciatyvos visoje šalyje. Pagrindiniai tikslai – atskleisti ir paminėti vieno iš unikaliausių antisovietinio pasipriešinimo dalyvių Balio Gajausko asmenybę, sukurti dokumentinį filmą, kuriame ne tik Lietuvai, bet ir pasauliui atskleidžiamas Balio Gajausko kovos su Sovietų Sąjunga unikalumas, pabrėžiamas laisvojo pasaulio išitraukimas į bandymus išlaisvinti politinius kalinius. Vytauto Didžiojo karo muziejaus Lietuvos laisvės kovų pažinimo skyrius jau pristato dokumentinę apybraižą „Balys Gajauskas – nepraleistas laikas“.

LR Seime surengta konferencija „Laisvas nelaisvėje“, kurioje dalyvavo gausus įvairių institucijų, nevyriausybinių organizacijų narių būrys. LR Seimo Pirmininkas Juozas Olekas sveikinimo kalboje kreipėsi į konferencijos dalyvius, sakdamas: „Šiandien susirinkome pagerbti žmogaus, kurio gyvenimas liudija Lietuvos kovos už laisvę kainą. Balys Gajauskas – tai vardas, siejamas su ištverme, kurios mastą sunku išmatuoti. Dešimtmečiai, praleisti sovietų lageriuose ir kalėjimuose, buvo skirti ne vien išgyventi – tai buvo nuolatinė kova dėl teisės likti savimi. Tai patirtis, kuria buvo siekiama palaužti žmogaus valią. Tačiau Balio Gajausko atveju ji tapo dar didesnės vidinės tvirtybės šaltiniu.“

Atkūrus Lietuvos nepriklausomybę, jis grįžo ne tik kaip sovietinio režimo represijų liudininkas, bet kaip aktyvus valstybės kūrėjas. Dirbdamas Aukščiausiojoje Taryboje ir vėliau Seime, jis prisidėjo prie demokratiškesnių institucijų stiprinimo, prie pastangų

Minėdami šimtąsias Balio Gajausko gimimo metines, prisimename jo nueitą kelią ir iš naujo suvokiame jo gyvenimo prasmę. Ši konferencija – tai galimybė giliau pažvelgti į jo patirtį ir jos reikšmę mūsų valstybei. Tai svarbu ne tik istorinės atminties prasme, bet ir kaip priminimas apie atsakomybę, kuri tenka kiekvienai kartai. Tikiu, kad šiandienos pranešimai ir diskusijos padės dar kartą prisiminti šios asmenybės svarbą ir prisidės prie mūsų istorinės savimonės stiprinimo.“

Apie Balį Gajauską – neeilinę istorinę asmenybę – kalbėjo LR Seimo Laisvės kovų ir valstybės atminties komisijos pirmininkas Darius Jakavičius. Išsamų pranešimą, paremtą archyviniais dokumentais apie Balio Gajausko baudžiamąją bylą pateikė Genocido ir rezistencijos centro Okupacinių režimų veiklos tyrimų ir viešinimo skyriaus vyriausiasis istorikas Arvydas Gelžinis.

Jautriais prisiminimais iš lagerio Karlage, apie pažintį su Baliu Gajausku dalijosi buvęs politinis kalinys Algirdas Petrusevičius. Balys Gajauskas paliko ryškų pėdsaką Lietuvos politinių kalinių ir tremtinių sąjungos istorijoje. Apie Sąjungos ištakas, Lietuvos persitvarkymo Sąjūdžio veiklą ir bendrystę su legendiniu Baliu Gajausku kalbėjo Lietuvos nepriklausomybės akto signataras Audrius Butkevičius.

LPKTS prezidentu Balys Gajauskas buvo 1989–1997 metais. Emocingai, dokumentais ir faktais paremtais liudijimais apie Balio Gajausko darbą Laikinojoje tyrimo komisijoje Sovietų Sąjungos KGB veiklai Lietuvoje ištirti kalbėjo LR Aukščiausiosios Tarybos deputatė, buvusi Laikinosios tyrimo komisijos narė Zita Šličytė.

Svari Balio Gajausko veikla 1990–1996 metais buvo Krašto apsaugos ir vidaus reikalų komisijoje. Apie tai kalbėjo LR Aukščiausiosios Tarybos Krašto apsaugos ir vidaus reikalų komisijos sekretorė Daiva Srėbaliūtė. Nuveiktais darbais ir Balio Gajausko atminimo įprasminimu dalijosi Plungės rajono savivaldybės meras Audrius Klišonis.

Konferencijos vedėja Lietuvos nepriklausomybės Akto signatarų klubo prezidentė Birutė Valionytė, apibendrinusi konferenciją, pabrėžė, kaip svarbu ne tik šiais išimtiniais metais saugoti istorinę atmintį, bet ir įprasmininti, puoselėti ir teisingai įvertinti.

Nuo pat metų pradžios aktyviai Balio Gajausko – pirmojo LPKTS prezidento – 100-mečių mini Lietuvos politinių kalinių ir tremtinių sąjunga bei bendrija. Kaune surengta konferencija „Laisvės kovų atmintis Lietuvoje ir pasaulyje. Balio Gajausko 100-mečiui“, parengta paroda „Balys Gajauskas – žmogus – epocha. Pirmąjį LPKTS vadovą prisimenant“, rengiama straipsnių prisiminimų, dokumentikos knyga „Kovų už laisvę istorija ir dabartis“.

Iškiliai Balio Gajausko 100-metis paminėtas Vilkaviškyje, LPKTS filialuose. Prisiminimų knygą apie Balį Gajauską rengia dukra – Lietuvos Respublikos Seimo Parlamentarizmo istorinės atminties skyriaus vyriausioji specialistė Gražina Gajauskaitė. Paminėtinas ir Lietuvos politinių kalinių ir tremtinių bendrijos organizuotas koncertinis-educacinis renginys „Laisvė širdyje“.

Tikime, kad šio legendinio Žmogaus, Jo 100-mečio minėjimo renginiai pasklis po pasaulį ir primins Lietuvos laisvės kovotojus.

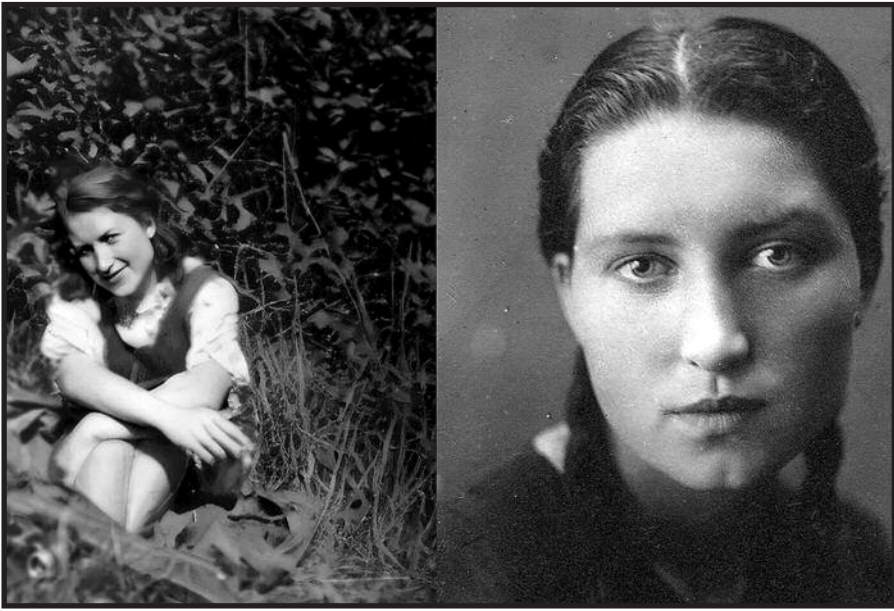

1974 m. lapkritį Balys Gajauskas su Algirdu Petrusevičiumi išlydėjo Simą Kudirką (centre) į JAV

atverti tiesą apie sovietinio režimo veiklą, prie politinių kalinių ir tremtinių bendruomenės telkimo. Svarbu tai, kad jo veikla neapsiribojo vien praeities įvertinimu. Ji buvo nukreipta į ateitį – į valstybę, kuri turi būti grindžiama ne tik politiniais sprendimais, bet ir aiškia vertybine laikysena.

LR Seimo konferencijoje, skirtoje Balio Gajausko 100-mečio paminėjimui.

Studentė Diana Glemžaitė

Kupiškio gimnazistės. Diana – trečioje eilėje kairėje, antroje eilėje centre – auklėtoja Ona Sakalaite, 1944 m.

Poetės Dianos Glemžaitės ir jos giminės istorija (2)

Stanislovas Abromavičius

Pabaiga. Pradžia 2026 m. balandžio 11 d. „Kultūroje“

Onos ir Mykolo Glemžų šeimos istorija

Dianos motina Ona Marcinkevičiūtė (1898–1993) kilusi iš Kupiškio krašto, Palėvenėlėje, jos šeima turėjo 10 ha ūkį. 1924 m. ji ištekėjo už Mykolo Glemžos (1900–1974), kurio šeima Narėikių k. (dabar – Pasvalio rajonas) valdė 41 ha. Sako, Mykolas buvo svajotojas, patriotas, mylėjęs gamtą, bet nemėgęs žemės darbų. Po gimnazijos baigimo jis tarnavo Lietuvos kariuomenėje, mėgo rašyti eilėraščius, svajojo apie civilio gyvenimą. Jo brolis Jonas Glemža (1887–1988), kuris buvo bendrovės „Pienocentras“ pirmininkas, jo sumanymui pritarė. Šeima išaugino keturis vaikus: Dianą, gimusią 1925 metais, Dalią, gimusią 1935 metais, Juozą, gimusį 1937 metais ir Liudą, gimusią 1939 metais; Onutė mirė kūdikystėje.

Jaunoji šeima apsigyveno Degučiuose, Zarasų apskr., kur Mykolas gavo netolimos girininkijos girininko vietą, šį darbą labai mėgo. Vieną iš keturių vaikų, dukrelę, pavadino Diana medžioklės ir augmenijos deivės vardu. Greitai tėvą perkėlė girininkauti į Vėbriūnų girininkiją, buvusią netoli Šiaulių.

Motina augino vaikus, mokė juos pirmųjų raidžių. Gerai žinodama vyro būdą, ji stebėjosi, kai Mykolas, aplinkybių prispaustas, sutiko grįžti į Palėvenėlę prasiskolinusio giminės dvaro gelbėti. Deja, pastangos nedavė vaisių – 1935 metais žemę turėjo išnuomoti. Mykolas sugrįžo girininkauti – šį kartą į Pandėlio girininkiją.

Tačiau visos bėdos dar priešaky. 1941 metų birželį, sužinojusi, kad įtraukta į ištremiamųjų sąrašus, šeima dvi savaites slapstėsi, nakvojo laukuose, miške. Tėvas jau buvo praradęs viltį, tačiau motina tikėjo išsigelbėjimu, kuris atėjo kartu su vokiečių okupacija. Ona Glemžienė nusprendė, kad jai su vaikais į Pandėlį grįžti neapsimoka, tad liko Palėvenėlėje, o vyras tęsė girininko darbą.

Vaikai ūgtelėje, Dianai jau šešiolika. Ji – Kupiškio gimnazijos pažiba: poetė, gera piešėja, aktyvistė. Jos poeziją giria pats Antanas Miškinis... Ypatingi santykiai su klasės auklėtoja Ona Sakalaite, vienuole kazimieriete seserimi Celina. Randa bendrą kalbą su klasės drauge seniūne Akvile Marcinkevičiūte, vėliau tapusia partizanų ryšininke, Taiseto lagerio kaline.

1944 metais baigia gimnaziją, atvyksta gyventi į Kauną ir apsigyvena dėdės Jono Glemžos namuose. Bet mieste – suirutė, artėja sovietinė kariuomenė. Dėdė kviečia ją kartu trauktis į Vakarus, tačiau mergina atsisako. Ji nepaliks Lietuvos nelaimėje. Pradedama studijuoti Vytauto Didžiojo universitete, kartu mokosi tapybos Taikomosios dailės institute.

1945 metų lapkritį Mykolas Glemža, būdamas Panemunio girininku, netikėtai areštuojamas. Įtariamas talkininkaujas partizanams. O gal enkavedistai sužinojo, kad dar 1941 metais turėjo būti deportuotas į Sibirą?

Tardytojas Blinovas jį žiauriai mušė, tyčiojosi. Iki pavasario Mykolas kalė Pandėlyje, tardomas, o paskui be teismo išvežamas į lagerį Komijoje. Ona lie-

Panemunyje (Rokiškio raj.) pastatytas paminklas „Angelas“ krašto partizanams atminti. Atminties plokštėje įrašyta ir Dianos Glemžaitės pavardė

ka su trimis mažamečiais vaikais Lietuvoje, susirūpinusi dukros likimu nuvažiuoja į Kauną pas Dianą. Supranta, kad dukra atsivadavusi mokslams, daug rašo, piešia. Jai patinka iliustruoti vaikiškus tekstus, net mėgina leisti žurnaliuką vaikams. Tačiau laikas kūrybai – ne tas...

Tik jau daug vėliau sužinos, kad Diana tuo metu dalyvauja pasipriešinimo kovoje, kaip mokanti piešti, padeda padirbinėti kovotojams pasus. 1947 metais, supratusi, kad saugumas jų organizacijai jau mina ant kojų, Diana palieka universitetą ir grįžta į tėviškę. Susiriša su partizanais.

Oną Glemžienę pradeda kviesti saugumas. Gąsdina, grasina, muša, klausinėdami, kur yra jos dukra Diana. Motina imasi gudrybių, sako, kad su ja nebendruoja, nes ant jos supykusi už tai, kad ta nepaklausė studijuoti medicinos. Gydytojas – tai gar-

binga ir praktiška profesija, o tapymas ar poezija – tai kas? Kas pirks šiuo metu paveikslus ar poezijos knygas? Niekas...

1948 metų pavasarį iš Magadano į Lietuvą sugrąžina kalinį Mykolą Glemžą. Mat jis nenuiteistas, nors 3,5 metų jau atkalėjo, tad reikia suvaidinti teisumą. Onai nušvinta viltis susigrąžinti vyrą, ieško pažinčių jį užstoti taip vadinamame teisme. Bet kur tau: sovietinis teismas nieko negirdi, nes nuosprendis surašytas jau iš anksto – 5 metai lagerio. Vėl laukia Mykolo ilgas kelias iki Irkutsko... Kalinio kelias driekėsi pro vietas, kur buvo žeminami žmonės: Vorkuta-Magadanas-Vilnius-Magadanas.

Ateina metas keliauti į Sibirą ir kitai pavojingai nusikaltėlei – Onai Glemžienei su trimis mažamečiais vaikais. Jie slapstosi nuo ištremimų. Ir kartą, kai atrodė, jog pavojus praėjo, Ona Glemžienė su dukrele Dalia grįžta į namus, užkuria krosnį. Mažesnieji vaikai palikti pas gimines. Deja... 1948 metų gegužės 22-ąją į trobą įsiveržia kareiviai, liepia krautis daiktus, išgauna, kur slapstosi mažamečiai Juozas ir Liudas. Visus veža į tremtinių surinkimo punktą ties Kuniškiškio dvaru, paskui „liaudies priešai“ keliauja į Kupiškį. Ten jau stovi 68 gyvuliniai vagonai. Į juos sukemša 2000 žmonių. Sekė ilga kelionė už Uralo...

Diana Glemžaitė sunkiai tai pakelia. Po kurio laiko viename laiške draugams pasiguodžia: „Jau visa šeima ten (Sibire) gyvena, žinoma, neskaitant manęs“.

Mykolas Glemža iš lagerio paleistas 1950 metais. Nuvyko į Irkutską, kur gyvena jo šeima. Deja, vietoje laisvo gyvenimo ir jis įkinkomas į tremtinio pančius. Tik 1958 metais Ona ir Mykolas Glemžos jau laisvi, tačiau Lietuvą pasiekia tik 1960 metų balandį. Tėviškėje jiems gyventi neleidžia, tad prisiglaudžia Lebedžių kaime, Rokiškio rajone pas našlę Indreikienę. Po kurio laiko Ginešių k., netoli Pandėlio, pavyksta nusipirkti trobelę...

Dvi partizanų motinos – Ona Glemžienė ir Bronislava Bulovienė (1898–1985) – tada pradeda bendrauti, apverčia anksti žuvusius savo vaikus. Neutrūko jų draugystė ir tada, kai Ona išvažiavo gyventi pas vaikus į Panevėžį.

Mykolą Glemžą palaidojo Palėvenėlės kapinėse. Mirus Onai Glemžienei, tose kapinėse, užtvėnkus Lėvenį, laidoti neleido. Ji amžino poilsio atgulė Šilaičių kapinaitėse Panevėžyje. Čia stovi juodas gražus kryžius su užrašu: „Ona Marcinkevičiūtė-Glemžienė“. Dukters ir jos draugų žuvimo vietoje pastatytas paminklas.

Lietuvos Respublikos Prezidento 1999.05.19 dekretu Nr. 451 Diana Glemžaitė apdovanota Vyčio Kryžiaus ordino Karininko kryžiumi. 1997.12.22 jai pripažintas kario savanorio statusas.

Partizanų motinos Bronė Bulavienė ir Ona Glemžienė (dešinėje), 1978 m.

LAIŠKAS

Indrė Motiejūnaitė

Tai apsakymas iš antrosios architektės Indrės Motiejūnaitės knygos „Mūsų miestelis“, pasižyminčios savitu pasakojimo stiliumi ir tematika. Knygoje apmąstoma laisvės, laisvos valios, žmoniškumo, neveikiančių moralės normų problema, lėkštame ir beasmeniame pasaulyje pasimetusio bejėgio individo padėtis. Knyga dalyvauja Metų knygos rinkimuose, grožinės prozos kategorijoje.

Mielieji viršuje gyvenantys žmonės,

Rašau šį laišką žinodamas, kad korespondencija tarp mūsų pasaulių negalima, bent jau įprastu pašto keliu. Vis dėlto turiu vilties, kad mano laiškas, kurį nunešiu Požemio priežiūros valdybai, anksčiau ar vėliau pateks į Jūsų rankas. Mūsų valdyba, palaikanti ryšius su Paviršiumi ir Dangaus Salomis, tikiuosi, šį laišką Jums perduos – kodėl gi ne, – jei gražiai paprašysiu?

Norėčiau papasakoti Jums apie pasaulį, kuriame gyvenu. Kiek žinau, niekas iš Jūsų nesilanko Požemyje, kaip ir mes nesilankomė Paviršiuje. Kai buvau mažas (šiuo metu man septyniolika metų), girdėjau kalbant apie keliones į viršų. Girdėjau pasakas apie šviesą, apie vėją, apie žolę, apie keistus, bet nuostabius žmones. Vėliau, kai vis daugiau išvykusiųjų nebegrįždavo, ekskursijos į Paviršių ir Dangaus Salas buvo uždraustos. Kas nutiko negrįžusiems, nežinau. Ar tai buvo pabėgimai, ar pagrobimai? Gal Jūs žinote? Galbūt tie žmonės gyvena tarp Jūsų?

Negaliu Jūsų aplankyti, todėl tikiuosi, kad rasiite laiko atsakyti į mano laišką ir papasakoti, kaip gyvenate ten, viršuje. Girdėjau sakant, kad Jūs labai aukšti, kad jūsų ūgis siekia, o dažnai ir viršija metrą aštuoniasdešimt, ir esate labai gražūs. Ar tai

Indrė Motiejūnaitė. *Mūsų miestelis*. Apsakymai. – Vilnius, Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2025

tiesa? Mes, Požemio gyventojai, žemesni, mūsų oda balta, akys geltonos arba žalios, plaukai pilki. Dažnai gimstame su koku nors trūkumu arba privalumu, tarkim, mano draugo dešinė ranka neišsivysčiusi – jo plaštaka be pirštų, mano kaimynės kairė koja trumpesnė už dešinę – ji vaikšto šlubuodama, o mano bendradarbis turi trečią akį virš kairiosios ausies. Tokių ir panašių atvejų pasitaiko labai dažnai. Manau, bent pusė Požemio gyventojų turi išskirtinių fizinių savybių. O Jūs? Galbūt tie, kurie gyvenate Dangaus Salose, turite sparnus, o kiti keturias rankas arba keturias kojas?

Norėčiau sužinoti viską – kaip atrodo, kaip dirbate, ką valgate. Čia, Požemyje, žmonės dirba gamyklose, ūkiuose ir plantacijose. Aš dirbu vienoje didžiausių Požemio gamyklų. Gaminame ir tiekiamo detales Jūsų aparatūrai – tikimės, kad sėkmingai jas pritaikote ir jomis džiaugiatės. Aš ir mano bendradarbiai sėdime prie konvejerių. Darbas nesunkus. Anksčiau dirbdavom stovėdami ir labai pavargdavom. Kartą vienas darbininkas nualpo ir po kelių minučių mirė. Aš – tada man buvo dešimt – labai išsigandau, dar nebuvau matęs mirštančio žmogaus, bet, pagalvojus, jo gyvenimas, šiaip ar taip,ėjo į pabaigą – jam buvo trisdešimt devyneri. Po šio nelaimingo nutikimo mūsų darbo diena buvo sutrumpinta iki dvylikos valandų, o pietų

pertrauka pailginta iki pusvalandžio. Be to, gavome kėdutes.

Į darbą atvykstame 7.45, kad spėtume papusryčiauti gamyklos valgykloje. Pusryčiams patiekiami pašteto, pagaminto iš maltų pievagrybių ir vikšrų, kurie, man sakė, yra puikus baltymų šaltinis. Būtinai maisto papildai – vitamino D kapsulė, užgeriama stikline vandens, ir „energijos“ injekcija. Nežinau, kokia injekcijos tirpalo sudėtis (ant švirkšto užrašyta „EPO“), žinau tik tai, kad susileidęs skirtą dozę pasijuntu stiprus ir ištvermingas, galiu dirbti be poilsio pertraukėlių, o naktį miegu kaip užmuštas ir nieko nespauju.

Pietums valgome keptas peles, kurių tūkstančiai gyvena tarp mūsų. O pas Jus, viršuje, yra pelių? Jei taip, kaip ir su kuo jas valgate? Pas mus pelės patiekiamos su virtais arba marinuotais grybais, išaugintais mūsų požeminėse plantacijose. Įvairių rūšių vikšrai auginami požeminiuose mūsų ūkiuose.

Po pietų privaloma išgerti „geros nuotaikos“ tabletę, kuri, kaip parašyta plakatuose, skatina laimės hormonų gamybą žmogaus smegenyse. Plakatus namuose ir darbovietėse valdybos pavedimu iškabino Dvasinės gerovės grupė. Buvo paminėta, kad šios medžiagos žmogui būtinos ir, atlikus mokslinius tyrimus, nustatyta, kad Požemio gyventojų organizmai jų gamina nepakankamai. Tabletės iš tiesų veikia. Anksčiau, pavyzdžiui, kai likdavau vienas, paimdavau koki nors aštrų daiktą, išipjaudavau pirštą ir žiūrėdavau, kaip laša kraujas. Dabar to nebedarau. Aplinkiniai sako, kad daugiau šypsaisi ir atrodau laimingas. Be to, pastebėjau, kad sumažėjo pro langus iššokusių (o gal iškritusių?) žmonių. Ryte, eidamas į darbą, matau, kaip tarnybos renka prie namų gulinčius kūnus. Anksčiau jų būdavo dešimtys, o dabar vos keli.

Po darbo grįžtu į savo kambarį ir einu miegoti. Anksčiau, kai dar nevertojau „energijos“ injekcijų, mane lankydavo keisti sapnai. Sapnuodavau Paviršių ir Dangaus Salas, kurių vaizdiniai, ko gero, neatitikdavo Jūsų tikrovės. Mano sapnuose viskas tviskėdavo ir švytėdavo. Mane, pripratusį gyventi prietemoje, Jūsų pasaulis apakindavo ir aš turėdavau užsimerkti arba nusigrežti. Kartais sapnuodavau, kad aš pats degu. Vaikščioju Požemyje, nušviėdamas viską, kas pasitaiko mano kely. Man neskau da, tik šilta. Žmonės nuo manęs traukiasi, bijo palies ti, kad patys neužsidegtų. Pabudavau susijaudinęs arba išsigandęs. Dabar to nebėra, pabundu ramus ir pasiruošęs naujai darbo dienai.

Kai atsikeliu, einu praustis arba tiesiai į darbą. Vanduo pas mus tiekiamas pirmadieniais, trečiadieniais ir penktadieniais. Privalome taupyti požeminį vandenį, juk juo turime dalintis su Jumis, Paviršiaus ir Dangaus Salų gyventojais. Esu girdėjęs istorijų – iš tų laikų, kai ekskursijos į viršų dar nebuvo uždraustos, – kad vanduo pas Jus kartais krinta iš dangaus. Man sunku tai įsivaizduoti. Sakykit, ar tikrai taip būna? Ar tas vanduo neužlieja Jūsų gatvelių ir namų? Gal tas vanduo prasiskverbia iki mūsų? Kartą – tai nutiko, kai man buvo penkeri ar šešeri, gyvenau tuomet Vaikų priežiūros namuose – mūsų Požemį ištiko didelė nelaimė, vėliau pavadinta Didžiuoju Tvanu. Girdėjau žmones kalbant apie tūkstančius plūduriuojančių kūnų – gatvelėse, aplink pastatus ir jų viduje. Kas sukėlė Didįjį Tvaną, nežinome, bet po šio liūdno nutikimo mūsų Požemyje buvo įrengta perteklinio vandens surinkimo sistema, taigi dabar jaučiamės saugūs.

Aišku, niekada nežinai, kas gali nutikti. Prieš kelis metus, pavyzdžiui, kilo Didysis Gaisras. Buvo baisu, atrodė, kad mūsų pasaulis pasmerktas, kad neliks nieko: nei pastatų, nei žmonių, nei daiktų. Buvo daug žuvusiųjų – sudegusių, uždususių, iššokusių pro langus ir užsimušusių, – bet buvo ir išsigelbėjusių, apdegusių ir pasveikusių. Buvau vienas iš tų, kurie pasveiko.

Nukelta į 8 psl.

Veličkos druskos kasyklos Lenkijoje, Veličkos mieste. Veikė nuo XIII a. iki 1996 m. Bendras tunelių ilgis – per 300 km, gylis – 327 m. Lenkijos istorijos paminklas

**MAY
EVENTS**

**THE HISTORY OF
BALTIC UNIVERSITY**
A presentation by Rolf Achilles
Thursday, May 21, 5:30 PM
at 'BALZEKAS by the BEAN'
172 N. Michigan Ave., Chicago
Event co-hosts
Chicago Sister Cities International
Vilnius and Hamburg Committees

**JEWS AND LITHUANIANS
A Different Perspective**
A presentation by Mordechai Zalkin, Ph.D
Professor Emeritus of Modern Jewish History
Ben Gurion University of the Negev, Israel
Sunday, May 31, 2 PM
Balzekas Museum of Lithuanian Culture
6500 S. Pulaski Rd., Chicago

These programs are sponsored in part by grants from the Lithuanian Foundation, Illinois Arts Council Agency and the City of Chicago DCASE through a CityArts grant. beLONGING exhibition is sponsored in part by the Terra Foundation. The Zalkin lecture is Terra funded community engagement lecture. The Balzekas Museum gratefully acknowledges these grantors as well as the Members and Donors of the Balzekas Museum of Lithuanian Culture.

Parodos eksponatai primena ilgametę kailių gamybos fabriko istoriją ir jame dirbusius žmones.

A. Vaškevičiaus nuotraukos

Spalvinga paroda primena kailių pramonės palikimą

Algis Vaškevičius

Kauno paveikslų galerija veikia paroda „Keisti kailių. Kauno kailių pramonės palikimas“. Parodos lankytojai jos atidarymo renginyje pasirodė pasipuošę gyvūnų raštais, kailiais bei ryškiai geltona spalva. Naujoji galerijos paroda, kuri veiks iki rugsėjo vidurio, yra tokia pat smagi, marga, spalvinga, kokia ir buvo pirmųjų lankytojų apranga. Parodoje daug dėmesio skiriama ne tik leopardo raštais margintiems kailiniams, bet ir jų istorijai.

Lygiai prieš 70 metų, 1956-aisiais išskirtinės kokybės produkciją pradėjęs gaminti Kauno „Vilko“ fabrikas pirmą kartą taip plačiai atvėrė savo istorijos sąsiuvinius ir albumus Kauno bendruomenei. Ekspozicijoje pristatomi buvusių darbuotojų liudijimai, išsaugoti archyvai, produkcijos pavyzdžiai, o taip pat ir intriguojantis galvosūkis: iš kailių kombinato atklydęs menas – mįslinga, žino-

susidomėjimo. Vieni čia atėjo vedini sentimentų, kiti – smalsumo. Šios ekspozicijos kūrėjai, gilindamiesi į dramatišką istorinio Kauno „Vilko“ palikimą, lankytojams siūlo pramonės kaip svarbios miesto istorijos dalį, o tuo pačiu ir kaip įdomų galvosūkį bei meno dozę.

„Keisti kailių“ kviečia dar kartą apčiuopti mus formavusius istorijos lūžius – šį kartą aptikti juos giliai po minkštų kailių apklotais ir atpažinti margose plėšrūnų imitacijose. Gal pavyks Kauno „leopardų“ raštuose rasi tą skaudžiai trūkstantį savojo identiteto taškelį? – teigia parodos kuratorė Aukšė Petrušienė ir visa kūrybinė grupė.

Parodą pristato šiemet jau dešimtmetį švenčianti bendruomenių platforma „Mažosios istorijos“. Šiuolaikiniai miestai palaipsniui permasto savo pramoninį paveldą ir atsigrežia į jo istorijas. Nacionaliniame M. K. Čiurlionio dailės muziejuje veikianti bendruomenių platforma „Mažosios istorijos“, kurią ir įkūrė menininkė A. Petrušienė, tiria įvairių Kauno fabrikų („Drobė“, „Kaspinas“, „Inkaras“, Juliaus Janonio popieriaus fabriko ir kitų) atmintį.

Šios menininkės rengiamas parodų ciklas „Didžioji pramonė“ tyrinėja industrijos palikimą ir su juo siejamą nepatogią atmintį – sovietinio režimo ir planinės ekonomikos groteską, privatizacijos grimasas. Sukaupti industrinės bendruomenės liudijimai ir archyvai verti ne parašės, o tvirtai apibrėžtos vietos Lietuvos atminties ir kultūros žemėlapyje.

„Švelnus, minkštutis, žvilgantis, ypač šiltas, leopardiškai raštuotas, Viliampolėj gimes. Jei glostai paplaukiui – murkia sėkmės istorijas apie aukštus tarptautinius įvertinimus, apie Briuselio medalį, glaus-

tosi šnarėdamas Leipzigo, Erfurto, Montrealio, Paryžiaus diplomais. Jei glostai prieš plauką – šiepia auksinius kompartijos dantis, pražioja plėšrią privatizacijos burną, iš jos nenusakomai dvokia – siera ir formalinu.

Atsargiai – jei tik suleisite pirštus į kailio tankmę per giliai, kur slepiasi kelios įtartinos KGB blusos, šis dailiai raštuotas žvėris įsius ir nubloks tiesiai į chromo prisotintą gamybinių atliekų dumblą – kad viskas būtų užmiršta“, – teigiama šios parodos pristatyme.

Jos rengėjai kviečia neišsigąsti, nes tai ne plėšrūnas, tik leopardu apsimetęs avikailis. Tiksliau – trafaretinio dažymo mutonas. 1956 metais šią išskirtinės kokybės produkciją pradėjo gaminti Kauno „Vilko“ fabrikas.

„Vakarietiškas Kauno ‘leopardų’ raštų išūlumas, regis, prieštaravo komunistų partijos diegia-

mų Kauno tapytojų sukurta, keturiasdešimt metų laiku ir erdve keliavusi veteranų ir darbo pirmūnų portretų galerija.

Kailių gamybos įmonę dar 1932 metais įkūrė broliai Vinikai. Iš pradžių ji veikė Kėdainiuose, o nuo 1935 m. įsikūrė Kaune. Iki Antrojo pasaulinio karo įmonė vadinosi „Vilkas“. Sovietmečiu ji buvo nacionalizuota ir pervadinta komunisto Kazio Giedrio vardu į Giedrio kailių gamybinį susivienijimą. Prieš 50 metų joje dirbo apie 1 600 darbininkų.

„Vilko“ tradicijas nuo 2000-ųjų tęsia nedidelė uždaroji akcinė bendrovė „Vilko kailiniai“, kuri siūlo kailinius vyrams, moterims ir vaikams, taip pat siuva įvairius aksesuarus iš kailio: kepures, šalikus, pirštines, šuniukų rūbelius, kailines pagalvėles, kilimėlius ant kėdės ar automobilių sėdynės, atlieka ir kailinių restauravimo darbus.

Šios parodos atidarymas sulaukė tikrai didelio

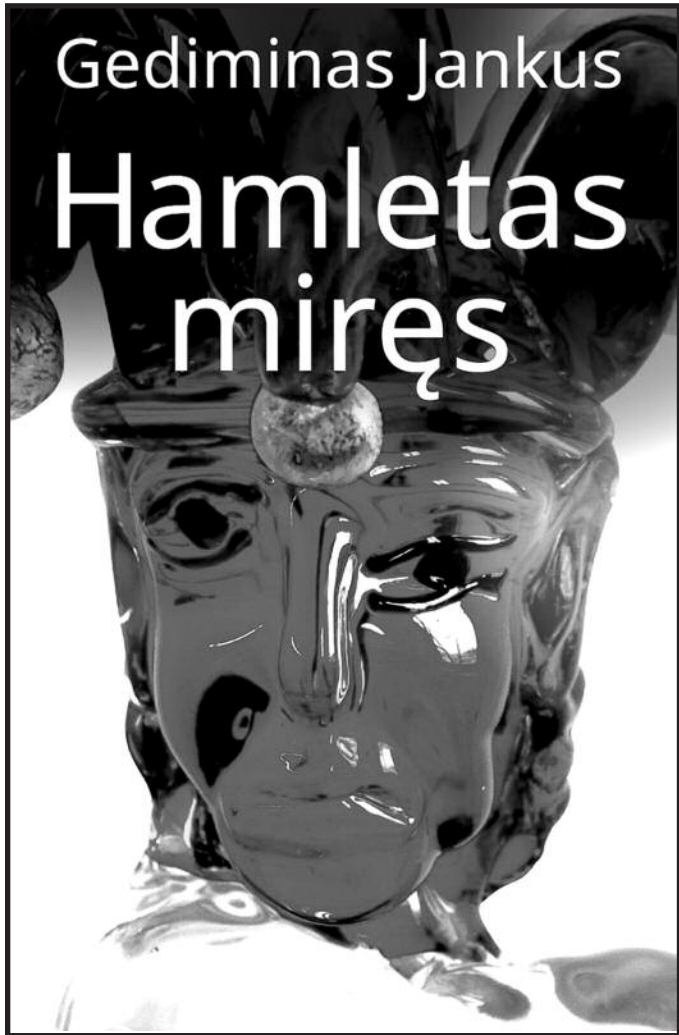
mam tarybinio žmogaus kuklumui ir užtildytam geidulingumui. Nepaisant šio paradokso, įtikinamos plėšrūnų kailių imitacijos plačiai paplito Sovietų Sąjungoje. Kauno ‘leopardų’ galėjai sutikti visur – ir stingdančiame Murmansko šaltyje, ir šiltose Maskvos partinio elito spintose. Sovietų pramonės pasiekimų parodų sudėtyje jie pasiekdavo ir užkariaudavo ekspertų širdis ne tik socialistinio bloko šalyse, bet ir laisvame pasaulyje“, – teigia parodos rengėjai.

Anot jų, Lietuvoje iš deficitinių margintų vaikiškų kailinukų gnaužtų išsiritę mažiausiai trys žmonių kartos. Jau vien todėl verta pamėginti atspėti Kauno „leopardų“ kilmę ir sekti jų evoliuciją. Paroda gilina į dramatišką istorinio Kauno „Vilko“ palikimą. „Keisti kailių“ kviečia dar kartą apčiuopti mus formavusius istorijos lūžius – šį kartą aptikti juos giliai po minkštų kailių apklotais ir atpažinti margose plėšrūnų imitacijose. Gal pavyks Kauno „leopardų“ raštuose rasi tą skaudžiai trūkstantį savojo identiteto taškelį?

Rengiant parodą eksponatus jai pateikė ir Kauno miesto ir Alytaus kraštotyros muziejai, Lietuvos centrinis valstybės archyvas, Kauno apskrities viešoji Ažuolyno ir Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka, taip pat Lietuvos zoologijos sodas.

Teatras po egzorcizmo: galios, ironijos ir griūties topografija

Julius Keleras

Gediminas Jankus. *Hamletas miręs.* –
Kaunas, Kauko laiptai, 2025

Prozininko ir dramaturgo Gedimino Jankaus naujausia knyga „Hamletas miręs“ – tai kūrinys, kuris ne tik vaizduoja teatrą, bet ir pats elgiasi kaip teatras: rėkia, griūva, persikreipia, apsimeta, kad yra kažkas kita, nei yra iš tikrųjų, ir tuo pat metu – labai rimtai kalba apie dalykus, kurių, galbūt, jau seniai nebedrįstame įvardyti. Jei reikėtų trumpai nusakyti šio teksto toną, būtų galima sakyti: tai spektaklis, kuriame visi apsėsti, tik neaišku – meno, valdžios ar tiesiog blogo skonio.

Jau pirmosios dalies („Egzorcistas teatre“) situacija – teatro taryba, rimtu veidu kviečianti egzorcistą spręsti kūrybinių problemų – yra tokia absurdiškai tiksli, kad beveik ne juokais norisi tikėti, jog autorius remiasi dokumentine medžiaga. Kai kuriose kultūros institucijose, regis, iš tiesų kartais trūksta tik šventinto vandens ir šermukšnio kryželio, kad būtų „išvalyta atmosfera“. Jankus šią situaciją išnaudoja maksimaliai: vietoje tradicinės socialinės satyros jis pasirenka groteską, kuris taip išdidina realybės bruožus, kad jie tampa beveik metafiziniai.

Režisierius Muminas Bogoljepovas – gerąja prasme – vienas išpūdingiausių šiuolaikinių lietuvių prozos monstrų. Jis primena keistą hibridą tarp genijaus, despotiško teatro guru ir šiek tiek pavargusio alkoholiko, kuris vis dar tiki, kad yra avangardo priešakyje. Jo frazės apie teatrą, prasidedantį ten, „kur baigiasi bet koks mąstymas“, skamba kaip manifestas, bet kartu ir kaip puiki parodija tų režisierių, kurie kuo mažiau supranta, tuo garsiau kalba apie „nepaaiškinamą kūrybos paslaptį“.

Šiuo požiūriu Jankus artimas tokiems puikiems, mano labai mėgstamiems, autoriams kaip Thomas Bernhard ar Elfriede Jelinek. Kaip ir jiedu, Jankus kuria išraiškingą kalbinę tiradą, kurioje ironija, pyktis ir neviltingas susilieja į vieną organišką srautą. Bernhardiškas yra ir nuolatinis kartojimas, ir personažų kalbėjimas tarsi prieš sieną – jie kalba, bet niekas jų

negirdi (arba visi apsimeta negirdintys). Jelinekiškas – groteskas, kūno ir institucijos santykio deformacija, kalbos kaip smurto forma.

Tačiau Jankus jokiū būdu nėra imitatorius. Jo tekstas turi savitą lietuvišką toną – čia juntamas postsovietinis kultūros institucijų absurdas, pažįstamas visiems, kas yra bent kartą buvę kokiame nors „rimtame posėdyje“. Tas momentas, kai visi žino, kad vyksta nesąmonė, bet vis tiek dalyvauja, nes „taip reikia“, Jankaus kūrinys pakylėjamas iki kone demoniško ritualo lygmenų.

Egzorcizmo scena – viena stipriausių knygos vietų – yra ne tik groteskiška, bet ir netikėtai komiška. Egzorcistas Magnus Untydi, su savo klausimynu apie joga, horoskopus ir „ar nesate skaitę Nyčės“, atrodo kaip biurokratinės anketos ir viduramžių demonologijos hibridas. Tai scena, kurioje juokas kyla ne todėl, kad būtų „juokinga“, o todėl, kad nebeaišku, kaip kitaip reaguoti.

Čia būtų gera proga prisiminti Nikolajų Gogolį – ypač jo „Revizorių“, kur valdžios struktūros pačios save demaskuoja per absurdišką elgesį. Tačiau Jankus eina dar toliau: jei Gogolio veikėjai yra juokingi, tai Jankaus – juokingai pavojingi. Jie ne tik kalba nesąmones, bet ir realiai žaloja vieni kitus, griūva dekoracijos, lūžta kaulai, o visa tai vis tiek vadinama „menu“.

Antroji dalis („Hamletas miręs“) įveda dar vieną svarbų aspektą – teatro kaip svajonės ir teatro kaip klastingų spąstų priešpriešą. Jaunas aktorius, gavęs Hamleto vaidmenį, iš pradžių kalba taip, lyg būtų laimėjęs loteriją. Ir iš tiesų – lietuviško teatro kontekste Hamletas vis dar yra tam tikras godojamas šventas Gralis. Tačiau Jankus šią svajonę pamažu dekonstruoja: už jos slypi tas pats mechanizmas – manipuliacija, išnaudojimas, režisieriaus diktatas.

Šioje vietoje neišvengiamas palyginimas su William Shakespeare. Jei Shakespeare Hamletas kovoja su egzistenciniais klausimais („būti ar nebūti“), tai Jankaus Hamletas atsiduria situacijoje, kurioje klausimas tampa dar absurdiškesnis: „vaidinti ar išgyventi“. Ir dažniausiai atsakymas būna – nei viena, nei kita.

Galima prisiminti ir Samuel Beckett, ypač jo „Be laukiant Godo“. Kaip ir Beckett, Jankui svarbi tuštumos, beprasmybės, laukimo be objekto tema. Tačiau Jankus yra triukšmingesnis, agresyvesnis – jo pasaulyje niekas nelaukia tyliai, visi rėkia, griūva ir vaidina, kad viskas dar turi prasmę, kuri jau seniai susikrovė lagaminus.

Humoras čia veikia kaip savotiškas apsaugos mechanizmas. Jei šį tekstą skaitytume visiškai rimtai, jis galėtų pasirodyti pernelyg niūrus, net slogus. Tačiau Jankus nuolat įterpia komiškų detalių – absurdiškus vardus (Piešiniai, Gudiškė), perdėtus dialogus, groteskiškas situacijas. Tai leidžia skaitytojui kvėpuoti, nors tuo pat metu ir dar labiau išryškina bendrą absurdo mastą.

Kalbant apie stilistiką, Jankus sąmoningai renka pertekliaus estetiką. Ilgi, be skyrybos ženklų sakiniai, pasikartojimai, kalbos „užsikirtimai“ kuria išpūdį, kad tekstas pats save ryja. Tai primena ne tik Bernhard, bet ir tam tikras James Joyce „Uliso“ vietas, kur kalba tampa savarankiška jėga, nebe priklausanti autoriui.

Vis dėlto reikia pripažinti: toks stilius gali varginti. Ne kiekvienas skaitytojas norės (ar galės) išlaikyti dėmesį tokio tankio tekste. Kartais atrodo, kad autorius sąmoningai tikrina ribas – kiek dar galima kalbėti, kiek dar galima kartoti, kiek dar galima „važiuoti ant to paties motyvo“. Tačiau net ir tai tampa kūrinio dalimi: juk kalbama apie teatrą, kuris taip pat dažnai linkęs persistengti.

Summa summarum, „Hamletas miręs“ yra kū-

rinys, kuris vienu metu juokiasi iš teatro ir jį myli, jį demaskuoja ir kartu pripažįsta jo galią. Tai tekstas, kuris neleidžia patogiai ištaisyti – jis nuolat stumia, erzina, kartais net sąmoningai „perlenkia lazda“. Bet būtent dėl to jis veikia.

Jei reikėtų suformuluoti galutinę išvadą su truputėliu humoro, būtų galima sakyti taip: jei po šios knygos jums vis dar norisi dirbti teatre – vadinasi, arba esate labai drąsus, arba jau šiek tiek apsėstas. Ir, sprendžiant iš Jankaus, šios dvi būsenos dažnai yra neatskiriamos.

Plečiant ironijos temą, verta pažvelgti į platesnį pasaulinės literatūros kontekstą, kuriame ironija jau seniai nebėra vien stilistinė puošmena ar retorinis triukas. Ji tampa mąstymo būdu – net savotiška gynybos strategija prieš pernelyg rimtą, pernelyg ideologiškai apkrautą tikrovę. Jankaus „Hamletas miręs“ šiuo požiūriu gana organiškai įsilieja į tradiciją, kurioje ironija veikia kaip distancija, leidžianti kalbėti apie tai, kas kitu atveju būtų pernelyg sunku ar net neįmanoma.

Vienas klasikinių ironijos meistrų – Miguel de Cervantes. Jo „Don Kichotas“ yra ne tik riterinių romanų parodija, bet ir subtili refleksija apie pačios literatūros galią kurti iliuzijas. Don Kichotas yra juokingas, bet kartu ir tragiškas, nes jo ironija nukreipta ne tik į pasaulį, bet ir į jį patį. Panašiai ir Jankaus personažai – jie dažnai atrodo groteskiški, tačiau jų juokingumas slepia tam tikrą egzistencinį pažeidžiamumą.

Ironija kaip socialinės kritikos įrankis ryškiai pasireiškia ir Jonathano Swifto kūryboje. Jo „Guliverio kelionėse“ absurdiškos situacijos (mažyčių žmonių valstybė ar skraidanti sala) leidžia demaskuoti realias politines ir kultūrines problemas. Jankaus teatras, kuriame kviečiamas egzorcistas spręsti meninių konfliktų, veikia labai panašiu principu: kuo situacija absurdiškesnė, tuo aiškiau atsiskleidžia jos realus pagrindas.

XX amžiuje ironija tampa dar radikalesnė. Franzo Kafkos kūrinuose ji beveik nepastebima, bet nuolat juntama – biurokratinis absurdas, kuris pateikiamas rimtu tonu, sukuria savotišką „šaltąją ironiją“. Jankaus tekstas, nors ir daug triukšmingesnis, kai kur pasiekia panašų efektą: veikėjai kalba visiškai rimtai apie akivaizdžiai absurdiškus dalykus, ir būtent tai sukuria komišką įtampą.

Dar viena svarbi figūra – Kurt Vonnegut, kurio kūryboje ironija dažnai susijusi su karo, technologijų ir žmogaus bejėgiškumo temomis. Vonnegut ironija yra švelnesnė, kupina juodo humoro, tačiau jos funkcija panaši – apsaugoti nuo visiško nusivylimo pasauliu. Jankaus atveju ši apsauga yra trapesnė: jo ironija kartais atrodo kaip paskutinė gynybos linija prieš visišką chaosą.

Svarbu paminėti ir Umberto Eco, kuris ironiją traktavo kaip neišvengiamą postmodernios kultūros elementą. Pasak Eco, šiuolaikinis autorius nebegali kalbėti „naiviai“ – jis visada turi suvokti, kad viskas jau buvo pasakyta, todėl kalba su tam tikra distancija, su šypsena. Jankaus tekstas būtent toks: jis kalba apie teatrą, bet tuo pačiu nuolat reflektuoja pačią kalbėjimo apie teatrą galimybę.

Galiausiai, grįžtant prie „Hamletas miręs“, galima teigti, kad ironija čia atlieka dvigubą funkciją. Viena vertus, ji demaskuoja – parodo teatro pasaulio tuštumą, jo ritualų dirbtinumą, galios struktūrų absurdiškumą. Kita vertus, ji saugo – leidžia autoriui (ir skaitytojui) išlaikyti tam tikrą atstumą nuo vaizduojamos tikrovės, nepasiduoti visiškam pesimizmui.

Ir galbūt būtent čia slypi svarbiausias Jankaus kūrinio paradoksas: nors „Hamletas miręs“ skelbia mirtį – teatro, herojaus, gal net pačios prasmės – ironija rodo, kad kažkas vis dar gyva, net jei esame tarp sapno ir tikrovės. Nes kol galime juoktis (net jei tas juokas šiek tiek nervingas), tol dar nesame visiškai pralaimėję. Ir „Be jokių seiliojimų“, kaip sako Gedimino Jankaus personažas režisierius Richard Patrick, statantis „Hamletą“.

POKALBIAI:

ordinas, jaudulys, vanduo

Aldona Ruseckaitė

Iš rengiamo spaudai fikcijų romano „Naktiniai pokalbiai“ (kunigų Juozo Tumo – Vaižganto ir Ričardo Mikutavičiaus gyvenimo paralelės)

Praeina keli mėnesiai nuo jų paskutinio susitikimo. Mikutavičiaus darbai gena vienas kitą, jis jau šv. Mykolo Arkangelo bažnyčios klebonas, visų vis dar vadinamo Soboru arba Įgulos bažnyčia, milžiniški remonto rūpesčiai, prasideda grandiozinė rekonstrukcija, įtampa nuo ryto iki vakaro, Ričardas užsidegęs, veržiasi entuziazmo pliūpsniai, jis neaimanuoja, nesiskundžia, mato tikslą. Bet štai vieną vasaros vakarą, kai švenčiama Valstybės diena, Kauno meras vėl kviečia iškilus kauniečius pasibūti Kauno rotušėje, Vaižgantas išgirsta tas naujienas, nusprendžia, kad laikas jiems pasimatyti, nes Ričardas ten tikrai bus, laikas pasėdėti prie Nemuno ant to suolo, ant kurio sėdėjo tą vakarą po Ričardo populiarumo paskelbimo, pasikalbėti, juk turi būti visokių naujienų. Kunigas Juozas girdėjo, kad ir kitais metais, ir dar kitais Mikutavičius tapo ir vėl populiariausiu Kauno žmogumi, vadinasi, vis dar yra aukštai ant bangos, tai kaip jis galėtų nedalyvauti Rotušės iškilimėse...

Tumas išsiruošia per aikštę link iškiliojo Rotušės pastato, vasara, liepos pradžia, dienos ilgos, tad dar šviesu, slenka pakraštėliais, niekas jo nemato, languose vėl dega šviesos, ir vėl Rotušėje skamba muzika, jis nugirsta, kad skamba lietuvių liaudies dainos, gal net sutartinės, gražu, labai seniai girdėta, stovi prigludęs prie kolonos, aikštė tuščia. Po valandėlės dainos nutyla, griaudi aplodismentai, po to šurmulys, lyg vėl groja muzika, o gal ne – gal tik rodosi... Jau veriasi durys, bet šįkart ne Ričardas išeina pirmasis, tolsta poros – ponių ilgos sukniš, vyrai su tamsiais kostiumais, vadinasi, mados ne daug keičiasi, išėjusieji linksmi, garsiai klega. Kanauninkas bijo pražiopsoti Ričardą, mėnulis šį vakarą dar tik teka, toks nei pilnas, nei tuščias – priešpilis, gi vasaros naktis savaime peršviečiama... Galop išeina jo laukiamas kunigas, kalbasi su vyriškiu ir dama, šie atsisveikina, o jis vėl pasuka per aikštę link Maironio namų, nes vis dar negavęs kito buto, jau pakuoja, kolekcija nukabinta, biblioteka dėžėse, tik išvežti neturi kur – taip ir tęsiasi laikas ant lagaminų... Kunigas Tumas jam leidžia šiek tiek paėjėti, kad neišgašdintų, šįkart Ričardas be gėlių, su šviesiu šventiniu kostiumu. Šūkteli. Šis atsigręžia, ištiesia rankas, artinasi apkabinti, tačiau veide tarsi maty-

ti kažkoks suglumimas:

– Brangus broleli, seniai besimatėme...

– Et, man amžinybėje laikas jau nepagaunamas, jus dar žemės laikas glosto, o gal ir baudžia...

– Taip, visko būna – ir baudžia, ir plaka, ir paglosto...

Vaižgantas vėl kviečia pasėdėti ant suolo prie Nemuno. Jiedu lėtai žingsniuoja, stabteli prie Maironio, nusilenkia, pasuka pro senuosius Hanzos sandėlius, kaukši panemunės grindiniu, susėda. Kažkodėl kunigas Ričardas darosi vis neramesnis, o Vaižgantas pastebi po pašnekovo kaklu pakabintą Didžiojo Lietuvos kunigaikščio Gedimino ordiną, pažįsta, nes pats juk turėjo.

– Tai sveikinu, panie Ričardai, solidus apdovanojimas, tu jau daug nusipelnei Lietuvai, jeigu šį apdovanojimą gavai, ogi mes su Maironiu ir Adomu Jakštu-Dambrausku jį gavome 1928 metais, kai šventėme Lietuvos nepriklausomybės dešimtmetį, tada prieš metus tas ordinas buvo sukurtas: žvaigždė ir kryželis. Įteikė prezidentas Antanas Smetona. Kartais su juo nusifotografuodavau, bet nešiojau retai, nes ir anie du pasidėjo į dėžutes, aš norėjau pasifrantinti, tačiau ką čia vienas – gavau ir pats nusiimti ir Gediminui garbę padaryti pūckelėje. Kelintas Tavo laipsnis? – klausia kunigas Juozas.

– Gavau trečiojo laipsnio šį ordiną.

– Tai Žvaigždės, panie, negavai, nes antrasis laipsnis su Žvaigžde, aš ją turėjau, kartais išisegdavau... O koks dabar prezidentas, kas Tau ordiną užkabino?

– Ogi dabar Algirdas Mykolas Brazauskas, jis buvęs komunistų lyderis, tik istorija taip susidėjo, net įtampų buvo daug, mat prezidentas pasirašė apdovanojimų dekretą, dar nebūdamas prezidentu, dar dviejų dienų iki rinkimų trūko, bet jį išrinko. Mudu su Brazausku geri pažįstami, jis mane aplanko Kaune, kai ką net pasitarti nori, lanko jis ir Eminenciją Vincentą Sladkevičių...

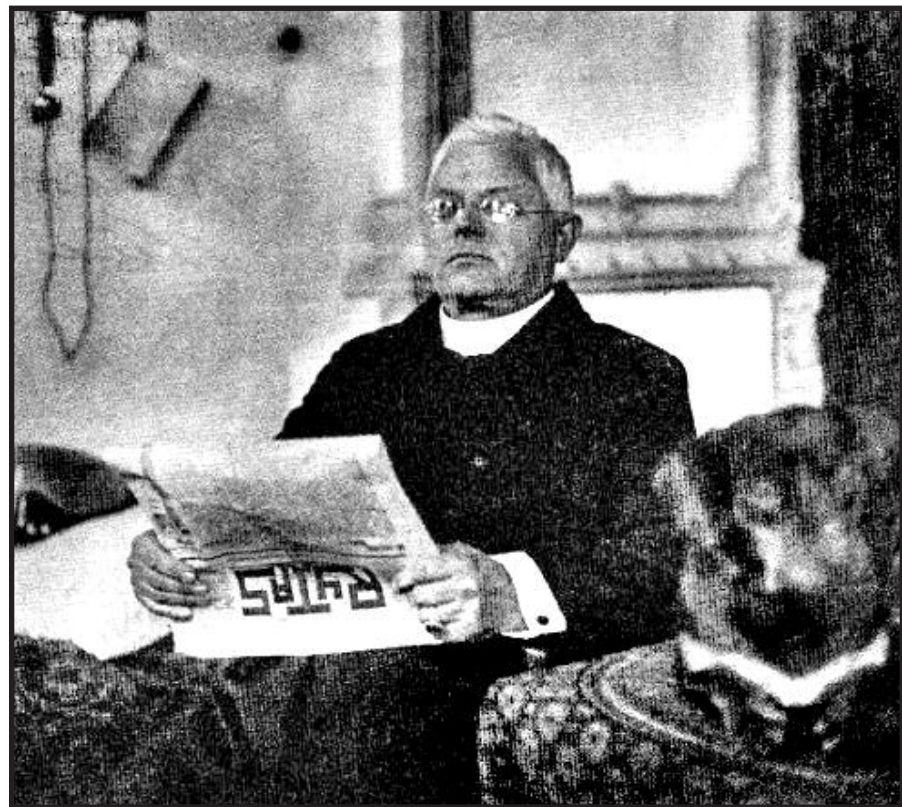
Poetas, kunigas Ričardas Mikutavičius

šniurksėdavo, kad negavo, o kodėl aš gavau?.. Net zakristijonas, išvydęs Gedimino žvaigždę, kai patraukė oro į plaučius, tai kuo tik neišvirto aukštiekninkas... O aš juokavau, kad Gediminui niekur nėra tinkamiaus kabėti, kaip ant mano krūtinės... O tu, panie Ričardai, ar dažnai nešioji, ar fotografuojiesi, ar didžiuojiesi?

– Kai sužinojau, kad man paskirtas šis ordinas, labai džiaugiausi, skraidžiau kaip ant sparnų – juk toks valstybinis įvertinimas, kai mano bažnytinė vyresnybė vis dėl ko nors priekaištauja, puola, o ir dėl išskeldinimo iš Vytauto bažnytelės vis dar širdį skauda. Kai man prezidento patarėjas paskambino, kad jau dekretas dėl apdovanojimo pasirašytas, negalėjau patikėti, prašiau iš prezidentūros oficialaus laiško, atsiuntė. Tik 1993 metais Monetų kalykla pagaminavo pirmuosius penkis Lietuvos Didžiojo Kunigaikščio Gedimino trečiojo laipsnio ordinus, kuriuos nukalė rankomis ir išvaizduoki, brangus broli, juos gavome: aš, universiteto rektorius Jonas Kubilius, poetai Justinas Marcinkevičius ir Bernardas Brazdžionis, dailininkas Vytautas Kazimieras Jonynas – kokia nepaprasta draugija, todėl labai jaudinausi...

– Tai, panie Ričardai, ir vėl mudviem panašiai. Mano ordinas irgi buvo pirmos laidos, nukaldintas rankomis, irgi pirmieji jį gavome.

Pašnekovams ordinų tema kaip ir išseko, jiedu nutilo, tačiau Vaižgantas vis tiek jautė kažkokią keistą Ričardo įtampą – jis lyg norėjo kažką sakyti, lyg žiodavosi, vėl suspausdavo lūpas ir sėdėjo įsitempęs. Vasaros naktis trumpa, įsimylėjusiųjų naktis, nes iš po Aleksoto tilto išlenda kelios valtys, o gal baidarės, pliuškenasi irklais, klega jauni balsai, garsiai juokiasi, paskuui nutolsta link Santakos, pusės mėnulio atspindys meta atšvaitus upėje, šokčioja per irklų sukeltas bangas. Balsingai kurkia varlės, dar vis klega paukščiai, Nemune pešasi antys, baltuoja gulbių sparnai. Matyti, kad abu vyrai pasinėrė į savo mintis, kažin, ar stebi aplinką. Staiga supokši fejerverkų garsai ir spalvoti pūslai šoka aukštai į orą – keičiasi spalvos ir formos, taip minima Valstybės diena. Mikutavičius pakyla nuo suolo, nieko nesakydamas nusileidžia prie pat vandens, dūluoja jo aukšta tamsi figūra, nors kostiumas baltas. Vaižgantas dar tebesėdi, pagalvoja – jeigu Ričardas šoktų dabar į vandenį – ką jis darytų? Kvaile mintis... Nors per tuos trylika metų, gyvenant prie Nemuno, skenduolių tikrai pasitaikė: ir vasarą, ir per ledą, o kartais jau išmirkusį lavoną iš tolių atnešdavo vandenys, išmesdavo į pakrantę.

Juozas Tumas -Vaižgantas, šalia jo – šunelis Kaukas

– Oi, kaip man visi aplinkui ordino pavydėjo, užsukdavo pas mane, pasakodavosi savo nuopelnus, lygindavosi,

Nukelta į 8 psl.

KRISTAUS PRISIKĒLIMO BAZILIKA

2026 m. balandžio 19 d. (sekmadienį) 17 val.
kviečia į renginį, skirtą aktorei, režisierai, rašytojai

Birutėi Pūkelevičiūtei (1923 – 2007)
atminti

MALONIAI KVIEČIAME!

Dalyvauja:

Vilniaus arkivyskupas metropolitas GINTARAS GRUŠAS,
(rašytojos pusbrolis ir krikšto sūnus);

Rašytoja ALDONA RUSECKAITĖ;

Muziejininkė VIRGINIJA BABONAITĖ-PAPLAUSKIENĖ;

Nacionalinio Kauno dramos teatro aktorė MARTYNA GEDVILAITĖ.

Bus pristatyta G. Grušo ir V. Babonaitės-Paplauskienės parengta knyga:

„Birutė Pūkelevičiūtė: širdy – likau kaunietė“

Knygą bus galima įsigyti

Pokalbiai

Atkelta iš 7 psl.

Ričardas apsisuka ir labai lėtai lipa atgal prie suolelio, Gedimino ordina nuo kaklo jis nusikabinęs, neša delne, ranką atkišęs į priekį, prieina prie savo pašnekovo, sako:

– *Būsiu apiplėštas, / Apnuogintas viešam teismui, / Palaidos svetimame kape...*

– Kieno čia žodžiai? – klausia su trikęs Vaižgantas. – Kokios čia šnekos, panie?

– Et, taip pagalvojau žiūrėdamas į vandenį... Brangus kanauninkėli, turiu tau klausimą, kai tik tave šiandien pamačiau, ėmiau nervintis...

– Stovi priešais, ilgoka ordino juostelė nutįsusi per ranką:

– Ar nepažįsti, broleli, šito ordino, čiagi taviškis – Gedimino...

– Kaip, bra? Paaškind, kunige? Neatpažįstu...

– Tai gi, matai – juostelė ilga, dabar jau trumpesnės būna, šiandien tokią dieną užsidėjau taviškį, užtat, kad myliu tave. Kokių tik istorijų gyvenime nebūna, tavo šitas ordinas ir jo Žvaigždė pakliuvo į kolekcininkų rankas, nežinau, kas drįso kada iš tavo palikimo jį pavogti ar parduoti, bet tiesa tokia. Ir kai klebonavau mudviejų bažnytelėje, kartą paskambino nepažįstamas vyrškis, žinojo, kad tavimi labai domiuosi, branginu ir vertinu, pasakė, kad turi tavo Gedimino ordina ir Žvaigždę, ar nenorėčiau pirkti – tai aš ir nupirkau. Iš pradžių sunku buvo pa-

tikėti, kad čia Vaižganto ordinas, tačiau man padėjo kiti kolekcininkai, surado numerius ir tikrai – tau, brangus broleli, priklausė. Žvaigždę atidaviau į Maironio muziejų. O šį aš kartais pasikabinu ne savo, o taviškį, man brangų. Štai dabar galiu gražinti tau, tėveli Vaižgantėli...

Vaižgantas irgi atsistoja, ilgai žiūri į ordina, į Ričardą, tą metalo gabalėlį paliečia galais pirštu, bet į ranką neima, jaučiasi lyg nutvilkytas.

– Koks nemalonumas, bra, pavogė... Kaip, kada, kas?

– Kad nieko, brangus kunige, nežinau, nieko daugiau – tik kad tavo... Ar imsi?

– Ne, ne! – gal net per garsiai sušunka Tumas, aštriai sumosykuoja rankomis, – ne, juk manęs nėra, kurgi dėsiu, ne, man jau dabar nereikia jokių brangenybių, medalių, nieko man čia nereikia...

– Staiga apsisuka, jau nori nueiti, bet stabtelė, atsigręžia, klausia:

– Tai gal ir Vytauto Didžiojo ordina nupirkai, gal irgi radai? Sukūrė jį Vytauto penkių šimtų metų mirties metinių garbei, mane buvo netgi pasiūlę šio ordino pirmajam laipsniui, bet nepasirašė *Prezidentas, sakė dėl to, kad būčiau tapęs didesnis už pačius didžiausius, tai nukritau į antrą laipsnį. Tai apie tą ordina nieko nežinai?*

– Nieko, – tyliai ištaria Ričardas.

– Nenusimink, ir tu dar visokių apdovanojimų gausi, dar daug gyvenimo prieš akis.

Laiškas

Atkelta iš 4 psl.

Siekiant užkirsti kelią panašioms nelaimėms, buvo sukurta gaisro slopinimo sistema. Įrengti dūmų detektoriai, kuriems suveikus laikinai atjungiamas deguonies tiekimas. Sistema ne kartą buvo išmėginta – įsitikinome, kad ji veiksminga.

Tiesa, pasitaiko aukų, sergančių kvėpavimo organų ligomis ar turinčių įgimtą kvėpavimo sutrikimą, kurios neišgyvena tokių atmosferos pokyčių. Pasitaiko ir tokių, kurie gaisro metu patys puola į ugnį – gelbėti brangaus draugo ar daikto. Kartą mačiau žmogų, kuris sustojo vidury gatvės, apsiplė kažkokiu skysčiu ir pats save padegė. Jis šaukė, kad Požemio pasaulis žlunga, kad tampame ligonių, puspročių ir išsigimėlių visuomene, ir jis nebeneri čia gyventi. Pamenu, kaip žiūrėjau į sudegusį jo kūną ir verkiau. Buvau sukrėstas, nors man buvo penkiolika metų ir matęs buvau visko.

Nemanau, kad, kaip sakė tas žmogus, mūsų pasaulis žlunga. Gyvename mes patogiai. Kiekvienas turime privatų kambarėlį su lova, tualetu, drabužių kabykla ir langu, per kurį galime pamojuoti gretimo namo kaimynams. Dušai pas mus bendri, bet įrengti kiekviename gyvenamojo namo aukšte. Apačioje turime bendrą skalbyklą ir džiovyklą. Neseniai atnaujinta Požemio ventiliacijos sistema, kuri anksčiau strigdavo ir sukeldavo problemų, ypač darbovietėse, kai pritrūkus deguonies žmonės masiškai alpavo. Puikiai veikia apsaugos nuo didelių nelaimių sistemos. Jei susergame ar susižeidžiame, mumis pasirūpina sveikatos priežiūros specialistai.

Pavyzdžiui, kai apdegiau per Didįjį Gaisrą ir netekau sąmonės, atsibudau sveikatos priežiūros namuose: buvau paguldytas į lovą, perrengtas švairiu baltu drabužiu, nupraustas, pateptas ir sutvarstytas. Manęs paklausė, kaip jaučiuosi, kai pasiskundžiau, kad skauda kairę ranką ir krūtinę, sugirdė vaistų. Praleidau ten keletą dienų, paskui grįžau namo. Darbovietė suteikė man septynias sveikatai pataisyti skirtas dienas, sveikatos priežiūros personalas įteikė man krepšelį su septyniomis maisto porcijomis. Galėjau gulėti lovoje ir nieko neveikti, tik sveikti. Argi ne puiku? Ko dar galėtume norėti?

Be to, mes turime Metų Pabaigos šventę. 365-ą metų dieną mes nedirbame, o pramogaujame. Pradedame ryte, baigiame vidurnaktį. Išeiname į gatves. Gatvės ir pastatai būna papuošti spalvotomis popierinėmis girliandomis ir žibintais. Daug ir skaniai valgome. Stalai sustatomi gatvelėse ir aikštėse. Tą dieną Jūs vaišinate mus savo užaugintais obuoliais, ananasais, persikais ir kitais vaisiais. Jie spalvingi ir skanūs. Patys jų išauginti mes negalime, nes neturime tam tinkamų sąlygų. Deja, užvalgius Jūsų vaisių, mane pykina – ne todėl, kad vaisiai būtų sugėdę, tikrai ne, – todėl, kad, pasak sveikatos priežiūros specialistų, mano virškinimo sistema nepratusi prie tokio maisto ir nesugeba jo suskaidyti ir įsisavinti. Norėčiau, kad vaisių atsiųstumėte dažniau, nes labai juos mėgstu. Tuomet mano organizmas įprastų juos virškinti ir nereikėtų šventės baigti tualete. Suprantu, kad per daug prašau. Jei turėtumėte vaisių perteklių, Jūs ir taip, aišku, su mumis pasidalintumėte. Nežinau, ar Paviršiuje auginate grybus, jei ne – mes turime įvairių rūšių ir žinome daug būdų, kaip skaniai juos paruošti. Gal galėtume pasiūlyti jums grybų, o mainais gauti jūsų auginamų vaisių?

Tikiuosi, kad perskaitė mano laišką, panorėsite daugiau sužinoti apie mūsų pasaulį. Mielai atsakysiu į visus Jums kilsiančius klausimus. Parašykite, prašau, kaip gyvenate Jūs. Kiek Jūsų yra? Kokie Jūs? Kodėl neatvykstate mūsų aplankyti? Nekantriai lauksiu Jūsų atsakymo – tikiu, kad rasite būdą, kaip jį atsiųsti.

P. S. Esame dėkingi už šįmet gautą drabužių siuntą. Dirbtinės vilnos ir perdirbto pluošto megztiniai patogūs ir šilti, o pilka spalva mums puikiai tinka. Kasdien juos vilkime ir džiaugiamės (tiesa, ne visiems jų užteko).

Linkėjimai

Eilinis Požemio gyventojas

Tada ištis jau nususka ir pasukomis žengia link Vytauto bažnyčios, ištirpsta užkritisiam nakties rūke. *Istorijos etapai tęsiasi kaip siūlas iš kamuolio, o ne susibeda kaip basliai į žemę – turėtų išgirsti nueinančiojo žodžius sėdintysis ant suolelio, bet žodžiai jo nepasiekia...*

Ar po šio įvykio jie dar kada susitiks?

Kunigas Ričardas tebesėdi tarsi įkaltas, visai nenori keltis, lyg neturėtų namų. Giliau inaktėjus tarsi iš po žemių skubriu žingsniu netoliese praeina jaunuolis, jis nusileidžia prie pat vandens, kunigas net išsigąsta, pats pašoka nuo suolo ir kiek persigandęs stebi, kas bus, bet žmogus kaip staiga ėjo, taip prie pat kranto sustojo, dar žingsnis ir – vanduo. Ričardas lengviau atsikvepia, tačiau dar nepalieka, stebi – kas gali šauti tam stovincijam į galvą, ko jis naktį prie vandens nulėkė? Gal Vaižgantui nereikėjo sakyti apie ordina, gal jis išsižeidė, supyko, gi atpirkau... O kad kartais per šventes pasikabinu – ar čia

įžeidimas – iš didelės pagarbos – lyg jausčiau mylimą kanauninką arti kvėpuojant.

Jaunuolis atsisuka ir ateina tiesiai prie suolo:

– Labą naktį, kunige, pažinau jus, aš jūsų buto kaimynas, jūs čia meldžiatės, o aš matot vos į Nemuną neįšokau, bet štai jus pamačiau, gal mane išgelbėjote, su mylimąja susipykau...

– Ką galėčiau, jums kaimynėli, pasakyti, gal pasimelsti reikėtų...

– Nejuokinkit, ką jūs kunigas galite man patarti...

– *Nuolat esame savanaudiškumo, apgaulių, neištikimybės aplinkoje...*

Jaunuolis nesiklauso, neatsigręžia, jis tolsta ir išnyksta. Visi išnyksta... Ir naktinė vienatvė yra vien graužatis. *Būsiu apiplėštas...*

Pradedu lyti. Keista, kad juos iki šiol nė karto neištiko lietūs, kuris ypač svarbus poetui Ričardui: *Užsidarau lietuje, Nusisuku į lietaus langą, Išnyru kitame laše...*